

Bartos Erika meséi Hanna utazásai, Csodasakk (Alexandra kiadó 2006-2007)

Turcsányi Lilla

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1088 Budapest Múzeum krt. 4/A
(turcsanyililla@citromail.hu)*

Összefoglaló

Dolgozatom Bartos Erika születőben lévő gyermekkönyv-sorozatáról szól, amelyből a Csodasakk és a Hanna utazásai című köteteket fogom elemezni. A könyveket grafikai és tipográfiai hasonlóságok, illetve eltérések alapján vizsgálom, különös hangsúlyt fektetve ezen elemek mögöttes jelentéstartalmaira, majd külön kitérek a tipográfia kiemelt szerepére a gyermekirodalomban.

Kulcsszavak: iniciálé, kartus, Orbus Multiserif, Monotype Corsiva, betűméret

Abstract

In my essay I am going to analyze the continuously appearing childrens' books written by Erika Bartos, from which I emphasise the pieces called „Csodasakk” and „Hanna utazásai”. My analysis is based on the typographical and graphical similarities and differences between the two works, giving importance to its hidden meaning, afterwards I am going to talk about the key importance of typography in childrens' literature.

Keywords: initial, frame, Orbus Multiserif, Monotype Corsiva, font size.

Bevezetés

Bartos Erika, a fiatal író, mesekönyveivel néhány év alatt meghódította a kicsik és nagyok világát egyaránt. Miben rejlik a titka? Talán rendkívüli rajztudásában és szépérzékében? Vagy a gyermekek felé való ösztönös empátiában, amely az arculat tervezésekor segítette őt? A grafikai és tipográfiai elemek vizsgálatával erre a kérdésre keresem a választ.

A születőben lévő sorozat

Az író, aki végzettségét tekintve építésmérnök, gyermekei születése után kezdett írni. Személyes élmények inspirálták műveit, ami az Anna, Peti és Gergő című sorozatán tükröződik a leginkább. Amint azonban levelében Bartos Erika is megerősíti, rengeteg ötlettel segítették őt gyermekei a Hanna utazásai, illetve a Csodasakk című kötetek megszületésekor egyaránt.

A mesesorozat egyelőre kétkötetes, de már készül a harmadik, hasonló ötletekre épülő mű. Annak ellenére, hogy csak két részből áll (eddig), bátran állíthatjuk, hogy születőben lévő sorozatról beszélünk. Mindezt a formai hasonlóságok, a festői elemek, a színes iniciálék harmóniája is alátámasztja, ezen kívül pedig az ellentétek is létrehozhatnak afféle

koherenciát, amely a jelen két kötet között is fennáll, mint például a mesék fiús illetve lányos jellege.

Tipográfia és tartalom

A tipográfia és a tartalom összhangja nagyon fontos a nyomtatott művekben, főleg ha könyvről van szó, mert az olvasó így tud a leginkább azonosulni a történettel. Ezen felül egy szerencsés grafikai, illetve tipográfiai arculat a hosszas olvasást könnyíti meg. A sorozat az óvodát elhagyó, iskolát kezdő gyermekeknek szól, akik már-már egyedül kezdenek el olvasni, így azt a szempontot is figyelembe kellett venni, hogy világosan, áttekinthetően legyen elrendezve a szöveg, és minél letisztultabb tipográfiát alkalmazzon. Gyermekkori olvasmányaimra emlékszem, mennyire zavaró volt hat-hét éves fejjel a sok színes, méretben különböző betű, amelyek betűtípusaikban is teljesen eltértek az olvasókönyvből tanultakkal. Ezzel szemben az egyszerű, megfelelő betűméretű, egységes arculatú könyvek sokkal vonzóbbak voltak, ösztönöztek az olvasásra és sikerélményt jelentett, hogy már egyedül is tudtam mesélni magamnak.

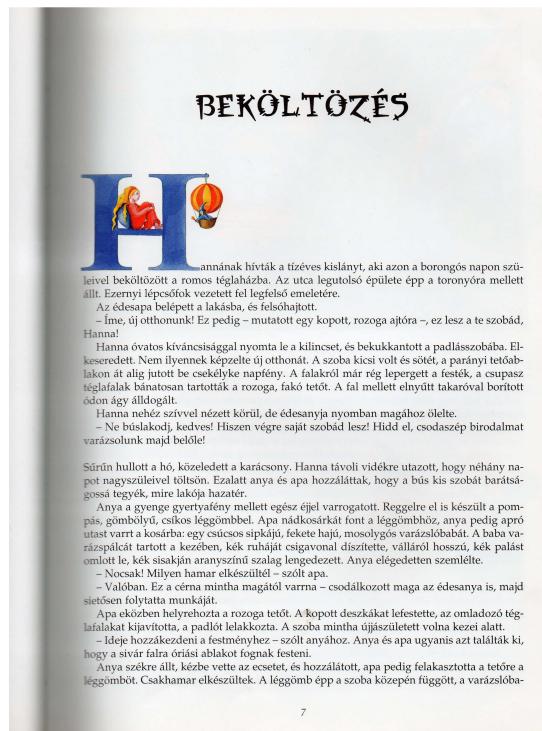
Hanna utazásai

A sorozat első kötete 2006-ban jelent meg az Alexandra kiadónál. Ahogy megfogjuk, olyan érzés, mintha egy régi varázskönyvet tartanánk a kezünkben: a cím aranybetűkkel szedett, a keménykötésű borító pedig vastag és puha. A cím, illetve a szerző neve Orbus Multiserif betűtípusú, amely varázslatos hangulatot kölcsönöz a sok cirádával, és betűtálpal. Ezen betűtípus különlegessége, hogy a betűtálpak, serifek elcsúsznak, eltolódnak, és a betűszárazakon többszörösen is megjelennek, így válnak Multiseriffé. A hátoldalon a jól olvashatóság kedvéért a mesék betűtípusával egyező karakterek találhatók, de harmóniában a borítóval, ugyancsak arannyal szedve (1. kép).

1. kép. Hanna utazásai borító, Fotó: Turcsányi Lilla

A mese 12-es méretű Book Antiqua betűtípusú, ami éppen elég nagy, hogy egy hat-hét éves gyermek is könnyen el tudja olvasni, mégis egységes, nagyoknak való arculatot sugároz rögtön az első oldal. Egyedül a színes iniciálé díszíti a lapot, amely egyben előreutal a fejezet tartalmára is (2. kép).

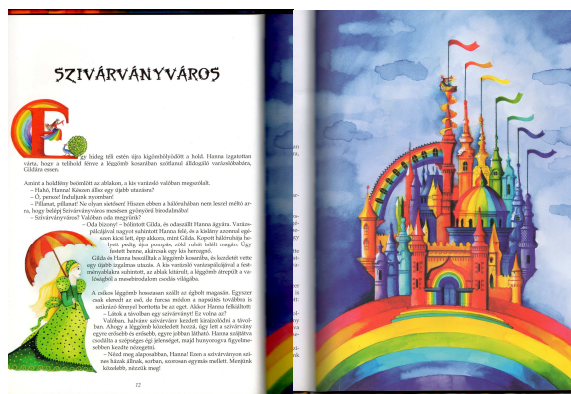

2. kép. Hanna utazásai, Fotó: Turcsányi Lilla

A mesék és a borító közötti távolságot a belső borító hidalja át, amely a keménykötésű borítóval egyező betűtípusokat alkalmaz, de immár fehér háttérrel.

Összhangban a borítóval, az egyes fejezetek címei ugyancsak Orbus Multiserif betűtípusúak, de már egyszerűbb formában, mellőzve a külső arany csillogást. Ezáltal összhangot teremt a borító és a mese között, összeköti a könyv külső és belső világát.

A színes iniciálék, akárcsak a régi kódexekben, összhangban vannak a történettel, előrevetítik az eseményeket, és összekapcsolják a szöveget a grafikai elemekkel. Hídként funkcionálnak betű és kép között, ezáltal válik elválaszthatatlanná a két elem. Ez a jellegzetesség jól megfigyelhető a Szivárványváros című fejezet díszes kezdőbetűje, és a szemközti oldalon található szivárványos vár harmóniájában (3. kép).

3. kép. Hanna utazásai, Fotó: Turcsányi Lilla

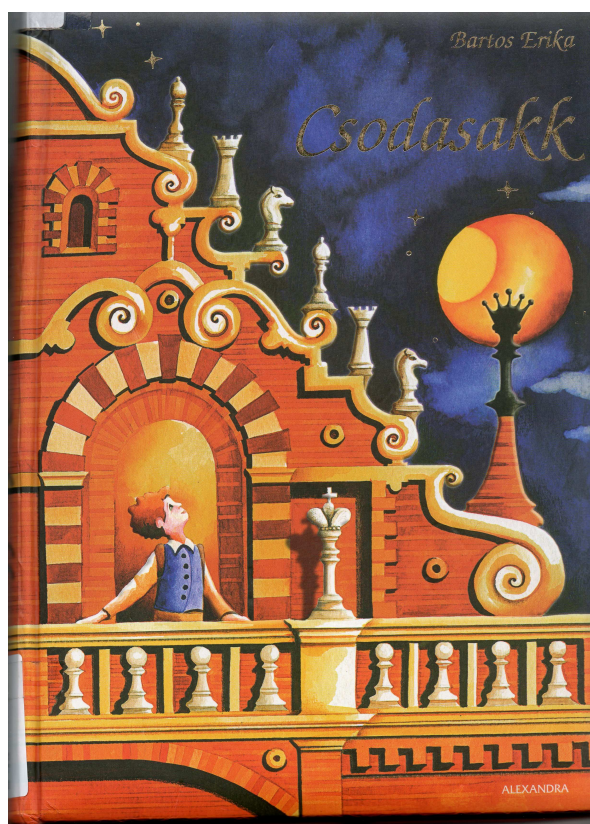
A képek nagyban befolyásolják a tipográfiát, illetve a szöveg elrendezését, így a tervezéskor erre külön figyelmet kellett fordítani.

Csodasakk

A sorozat második kötete, amely 2007-ben jelent meg, sok hasonlóságot, de ugyanakkor számos eltérést is mutat az első kötetrel összehasonlítva. A borító a Hanna utazásai című könyvhöz hasonlóan keménykötésű, mégis puha, szivacsos tapintású, ám jóval vastkosabb az előzőnél. Az akvarell festményen itt is aranybetűk szerepelnek, de más betűtípussal: A Csodasakk című kötethez már nem a cirádás Orbus Multiserifet használja a tervező, hanem az ennél egyszerűbb, de elegánsabb Monotype Corsiva betűket, amelyek talpatlan antikvák, kurzívval szedve.

A Csodasakk című kötet is tartalmazza a belső borítót, ugyanazzal a funkcióval, mint a Hanna utazásai, az első rész. Formailag megegyezik a külső borítóval, de már a könyv szerves részeként lép fel.

Hasonlóképpen a sorozat első kötetéhez, a borító és a mesecímek betűi itt is összhangot teremtenek azáltal, hogy betűtípusban megegyezők. A mesék szövege azonban Garamond betűtípus, 16-os méretben (4. kép).

4. kép. Csodasakk borító, Fotó: Turcsányi Lilla

Itt is jelen vannak a színes iniciálék, de itt nem a fejezet tartalmára, hanem az egész könyvre utalnak -

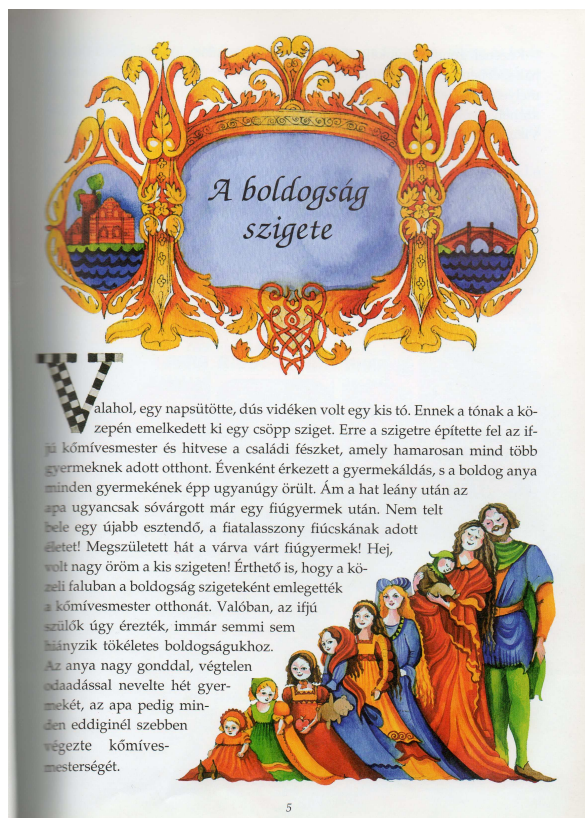
itt minden fejezet elején egy sakktáblamintás nagybetű található. Ebben a kötetben megjelennek a díszes kartusok is, amelyek a 40-es méretű Monotype Corsivával szedett címfeliratokat tartalmazzák. A Csodasakk című kötetben az iniciálék leegyszerűsödése lehetővé tette egy újabb díszítő elem felbukkanását, amely funkcionálisan is átveszi azok szerepét. A barokkos festett keret formailag minden fejezetnél megegyezik, esetleg színben, és a képi utalásokban térnek el egymástól, de a könyv egységes marad a sok díszítéssel együtt is (5. kép).

A kartus három különálló részből áll, amelyekből a középső az egyes fejezetek címét tartalmazza, a két oldalsó kisebb rész pedig egy-egy képet határol körül, amelyek előrevetítik a fejezet tartalmát, és harmóniát képeznek a meséhez tartozó illusztrációkkal, akárcsak a Hanna utazásai című kötet iniciáléi.

Mindkét könyv esetében Bartos Erika nagyon fontosnak találja a betűtípus és a történet összhangját: a romantikus történetet kellett összehoznia a jól olvashatósággal, ami nem egyszerű feladat. Ennek a két követelménynek felelnek meg a Book Antiqua, illetve a Garamond betűtípusok.

Munkafolyamat, avagy hogyan készül el a könyv?

A kiadó szinte teljesen szabad kezét hagy az író-nőnek, így nem csak a mesés akvarellek származnak az ő ecsetéből, illetve a történetek az ő tollából, de ő maga alakítja a könyv arculatát, tervezi a tördelést és választja ki a betűtípusokat is.

5. kép. Csodasakk, Fotó: Turcsányi Lilla

Amikor elkészül a szöveggel, és az akvarellekkel, készít egy mintakönyvet, amelyben a tördeléstől kezdve a betűtípusokig, mindent a saját elképzelése szerint rendez el, és ezt a mintát küldi el a kiadónak. Ez az otthon készült minta, amely mellé kísérőlevelet is küld, a betűtípusok, betűméretek pontos leírásával, és elképzeléseivel, már szinte teljesen úgy néz ki, mint a később nyomtatott könyv. Természetesen a kiadónál lektorok ellenőrzik a helyes tördelést, és a szöveget, illetve sok hasznos tanáccsal is ellátják az írókat, miképpen lehetne az arculaton még javítani. Ennek ellenére azt láthatjuk, hogy - a főbb irányelvek mellett - az írók teljesen szabadon alkothatnak, csak a szükséges formai szabályokat kell betartaniuk. Ennek köszönhetően a megszülető könyv jórészt saját elképzeléseik szerinti külsővel jelenhet meg.

Grafikai hasonlóságok és különbségek

A két kötet között megfigyelhető különbségek nem a véletlen művei, hanem tudatos elgondolás után alakultak így. Mivel a tipográfia és a tartalom összhangja az egyik legfontosabb kritérium az arculat tervezésekor, ezért mérlegelni kell, hogy melyik elemre szükséges vagy hatásosabb nagyobb hangsúlyt fektetni. Teljesíthetetlen elvárás, hogy egyszerre legyen tökéletes egységben a sorozat összes kötete, de ugyanakkor grafikailag jelenítse is meg a történet hangulatát. Ez csak akkor sikerülhet, ha a sorozat minden egyes része ugyanarról szól. Akkor pedig minden bizonnyal nem érdemli meg, hogy elemezzük.

Iniciálé

Mindkét kötet történeteinek egységesen színes, díszes iniciálékkal kezdődnek. Akárcsak a kódexek történetében, itt is az egyes fejezetek főszereplőire való utalásokat jelenítik meg, illetve már előzetesen megteremtik a mese hangulatát.

A két kötet között mégis megfigyelhető néhány eltérés az iniciálék terén. Míg a Hanna utazásai című kötet kezdőbetűi a fejezet hangulatát tükrözik (6. kép), addig a Csodasakk iniciáléi (7. kép) sokkal inkább a könyv egészére utalnak. Amint azt fentebb is említettem, a sorozat második kötetében az előrevetítés funkcióját a kartusok veszik át.

Betűtípus

Mivel az író nagy figyelmet fordít a betűtípus gondos kiválasztására, és arra, hogy ez a lehető legnagyobb összhangban legyen a történettel, ezért annak ellenére, hogy születő sorozatról beszélünk, eltérő betűtípusokat alkalmaz, hiszen a mesék hangulata is különböző.

A Hanna utazásai című kötet Orbus Multiserif betűtípusa a varázslatos mesebeli városokkal

harmonizál, míg a Book Antiqua betűkre a jól olvashatóság és letisztult oldalkép érdekében esett a választás.

A Csodasakk az egyszerűbb, de elegánsabb Monotype Corsiva mellett döntött, míg a mesék szövege Garamond betűket alkalmaz. A két kötet közötti eltérés okai a történetben keresendők. Olyannyira fontos a hangulat betűtípusokkal való megragadása, hogy ennek érdekében a sorozat kötetei közötti betűtípusbeli eltérések is megengedettek.

Betűméret

A két kötet eltérő betűméreteket használ az olvashatóság érdekében. Míg a Hanna utazásai arculata egy árnyalattal egyszerűbb és letisztultabb, ezért megengedhető a kisebb betűméret használata. A Jól áttekinthetőség miatt a Csodasakk a 12-es helyett 16-os betűméretet alkalmaz. Talán a kartusok az okai, hogy sűrűbbnek érezzük az oldalakat, ezért volt szükség nagyobb betűkre, így optikailag szellősebbnek tűnik az oldalkép. Sokkal szerencsésebb, mintha kisebb betűket használva tovább sűrűtenénk az arculatot.

Színszimbolika

Bartos Erika kedvenc színe, a kék lett mindkét kötet meghatározó árnyalata. A színek sajátos kifejezőerővel bírnak, megteremtik a mese hangulatát. Különböző árnyalatuk más-más jelentést hordoz. Rengeteg benyomást a színekkel játszva lehet a legjobban érzékelteni. A sötétkék, az éjjeli égbolt színe, misztikus, varázslatos jellege miatt kapott kitüntetett szerepet a kötetek színszimbolikájában. Komplementereként gyakran áll mellette a vörösnarancs párosítás, ami melegséget sugároz, ezzel feloldja az éjszakai misztériumot, és egyben harmonikus egésszé varázsolja a könyveket.

Célközönség

A célközönség is nagyban meghatározza az arculatot, és ez jól megfigyelhető a két kötet közötti különbségeken és hasonlóságokon is egyaránt.

Míg a Hanna utazásai inkább kislányos meséket tartalmaz, királylányokról és mesebeli városokról, utazásokról szól, addig a Csodasakk inkább kisfiúknak íródott a megéledő sakkfigurákról. Ez a különbség a színárnyalatokon is meglátszik. A Hanna utazásai könnyedebb, légiesebb grafikailag (6. kép), míg a Csodasakk robosztusabb, férfiasabb, sűrűbb (7. kép).

TIPOGRÁFIAI DIÁKKONFERENCIA 2009. DECEMBER Turcsányi Lilla: Bartos Erika meséi: Hanna utazásai, Csodasakk

6. kép. Hanna utazásai, Fotó: Turcsányi Lilla

7. kép. Csodasakk, Fotó: Turcsányi Lilla

A tipográfia szerepe a gyermekirodalomban

A tipográfia kiemelt jelentőségű a gyermekeknek szóló könyvek tervezésénél, főképpen, ha azt már önállóan tudják olvasni. Figyelembe kell venni, hogy nem rég tanultak meg olvasni, így szerencsésebb, ha inkább szellősebben, nagyobb betűkkel szedik a történetet, ezzel is megkönnyítve a szem munkáját. A borító és a grafikai elemek is kulcsfontosságúak. A képek, iniciálék és kartusok összessége már első ránézésre is vonzóbbá teszi a könyvet, így sokkal nagyobb kedvvel, és érdeklődéssel ül le mellé olvasni a kisdíák.

Kritikák

Bartos Erika másik, többkötetes Anna, Peti és Gergő című sorozatához sokan fűztek elismerő

kritikákat, melyek szerint az író nő rendkívüli empátiával bír a gyermekek irányába, érti a nyelvüket, és pontosan tudja, hogy egyes korokban mire van szükségük a kicsiknek. „Irigylem Annát és Petit, hiszen mindig ilyen könyvecskékből szerettem volna olvasni kisgyerekeimnek. Mert a nagy mesék korszakát – mondhatnám, egyéves kortól – az efféle meséknek kell megelőzniük. A kisgyerekek mindennapjairól kellene mesélnünk, igen, lehetőleg olyan kedvesen, ahogy Bartos Erika szívhez szóló – mert szívből fakadó – rajzai és szövegei.” (dr. Vekerdy Tamás pszichológus) Ez az ösztönös beleérzés, amely a grafikai arculaton is megjelenik nemcsak a kisebbeknek szóló könyvein érezhető, hanem az iskoláskorúaknak íródott Hanna utazásai és Csodasakk című köteteken is egyaránt. A csodás színek, a történettel harmonizáló tipográfia, a mérnöki pontosságú, mégis mesés rajzok pedig egyik pillanatról a másikra hatalmukba kerítik a gyermekeket. Az efféle tervezést talán nem is lehet tanulni, sokkal inkább a szépérzéken és a kicsik iránti ösztönös empátián múlik.

Összegzés

A tipográfia kiemelt szerepe a gyermekirodalomban megköveteli a sok díszítést, a mesés círadákat. A kicsik ezáltal tudnak önfeledten belemerülni a történetbe, ám emellett fontos az egység és a harmónia is, hogy a könyv ne váljon a grafikai elemek kavalkádjává. Ennek a megvalósítása egyszerre követel szárnyaló fantáziát és tudatos tervezést, ami Bartos Erika munkáiban szerencsésen ötvöződik.

Hivatkozások

Bartos Erika (2006) Hanna utazásai *Alexandra kiadó*
 Bartos Erika (2007) Csodasakk *Alexandra kiadó*
 Wikipedia: *Tipográfia*, utolsó frissítés: 2009.október, <http://hu.wikipedia.org/tipografia>
 Bartos Erika honlapja: utolsó frissítés: 2010. január, <http://www.bartoserika.hu/index.htm>
 Illetve Bartos Erika személyes elmondásai alapján